

GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Ayıntâblı Şâkir Divanı'nda Hikemî Üslup

Hikemi Style on Ayıntâblı Sakır Divanı

Zeliha AÇAR^{a*}

^a Dr., Gaziantep / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0002-0249-6527

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 11 Kasım 2023

Kabul tarihi: 26 Aralık 2023

Anahtar Kelimeler:

Ayıntâblı Şâkir,

XIX. yüzyıl,

Nâbî,

Hikemî üslup.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: November 11, 2023

Accepted: December 26, 2023

Keywords:

Ayıntâblı Şâkir,

XIX. century,

Nâbî,

Hikemi style.

ÖZ

Hikmet, en genel tanımıyla bir milletin düşünce sistemi ve dünya görüşüdür. Hikmet bu yönüyle hem yaratılış gibi fizik ötesi konuları hem de toplumsal hayatı belirleyen hususlarla olan ilişkisinden dolayı ahlak ile de bağdaştırılmaktadır. Teokratik toplumlarda dünya görüşünün esasını din olduğundan hikmet, dinle alakalıdır. Hikmet ihtiva eden hakimane şiir ise bu gibi düşüncelere ağırlık veren, muhatabını uyarıp aydınlatmak gayesini güden didaktik şiirlerdir. Türk edebiyatının başlangıç dönemlerinden itibaren görülmeye başlanan şiire hikmet yerleştirme, klasik şiirle birlikte yaygınlaşmış, Nâbî'nin kaleminde kemal derecesine ulaşmıştır. Umumiyetle klasik şiirin son dönemlerinde hem devletin çökmeye başlaması hem de yönün artık doğuya değil de batıya dönmüş olmasıyla sosyal hayattaki yozlaşmaların arttığı düşünülmüş, bunun neticesi olarak toplumsal hayattaki aksamalar şiirlere çokça konu edilmeye başlamıştır. Âlim bir şeyh olan Ayıntâblı Muhammed Şâkir Efendi de klasik şiirin son döneminde yetmişmiş bir çok şair gibi Nâbî'nin de etkisinde kalarak didaktik şiirler yazmıştır. Ayıntâblı Şâkir, divanında sosyal hayattaki bozulmalar ve toplumun hayat anlayışını belirleyen hususlarla ilgili ahlak yapısındaki yozlaşmalardan yakınıp, şiirlerini muhatablarını eğitmek üzere kaleme alan şairlerin müşterek üslubu olan hikemî üsluba yoğun olarak müracaat etmiştir. Mutasavvıf olan şair, divanı boyunca dinin emir ve yasaklarını belirgin bir şekilde ifade etmiştir. Şairin dili, bu yönüyle sade ve anlaşılırdır. Bu çalışmada XIX. yüzyıl taşra şairlerinden olan Ayıntâblı Şâkir Divanı'nda Nâbî etkisi tespit edilip hakimane söylemler ortaya konmaya çalışılacaktır.

ABSTRACT

Wisdom is the thought system and worldview of a nation. Wisdom is associated with morality due to its connection to both metaphysical subjects such as creation and factors that determine social life. In theocratic societies, where religion is the basis of the worldview, wisdom is also related to religion. Didactic poetry that contains wisdom emphasizes these types of thoughts and aims to enlighten and warn the reader. The incorporation of wisdom into poetry can be traced back to the beginning of Islamic Turkish literature, but it became more widespread and reached its pinnacle in the hands of Nâbî. In general, towards the end of classical poetry, as the state began to decline and attention shifted towards the West rather than the East, it was believed that moral decay in social life increased, and disruptions in social life became a common theme in poetry. Ayıntâblı Muhammed Şâkir Efendi, an educated sheikh, like many other poets of the late period of classical poetry, was influenced by Nâbî and wrote didactic poems. Throughout his divan, Ayıntâblı Şâkir criticized the deteriorations in social life and the moral corruption that shaped the society's understanding of life, employing the common style of didactic poetry to educate his readers. As a mystic poet, he clearly expressed the commands and prohibitions of religion in his divan. The poet's language is simple and understandable in this aspect. This study aims to identify the influence of Nâbî in Ayıntâblı Şâkir's divan, as well as to highlight the dominant discourse of wisdom.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: zlhacar63@gmail.com

EXTENDED ABSTRACT

Wisdom can be accepted as the thought system of a nation, also known as worldview. It can be related to ethics through its connection to metaphysics, which examines the creation of the universe, the formation of beings, God, soul, and similar subjects, as well as to the factors that determine the life understanding of society. In Muslim societies, since the basis of the worldview is religion, it is also related to religion. In this respect, the acceptance of Islam by the Turks forms a religious structure based on the Qur'an and hadiths until the 19th century. Didactic poems that emphasize these thoughts and aim to warn and enlighten their recipients also contain wisdom. In this type of poetry that aims to give advice, importance is given to concise and concise expression.

The placement of wisdom in poetry began to spread with classical poetry from the beginning of Islamic Turkish literature and reached its peak in the hands of Nâbî. Especially in the 19th century, which was considered a period of moral and religious values due to both the collapse of the state and the shift of direction towards the West instead of the East, the hikemî style, which emphasized moral and religious values, was used more frequently.

Regarding the life of Ayıntâblı Muhammed Sâkir, there is no serious source other than his divan. From the information we have obtained from his divan, we see that Ayıntâblı Sâkir had received an advanced education. Ayıntâblı Sâkir Efendi, besides the knowledge of his time, also had a deep knowledge of Sufism. Although he does not explicitly state to which path he is affiliated, Sâkir, who uses the title of "sheikh" for himself and his father in his divan, did not hesitate to say that he reached the rank of sheikh.

Ayıntâblı Muhammed Sâkir Efendi, who was a scholar and sheikh, like many other poets who were raised in the late period of classical poetry, wrote didactic poems influenced by Nâbî. Ayıntâblı Sâkir, in his divan, lamented the moral decay in social life and the corruption in the moral structure that determines the life understanding of society, and wrote poems to educate his recipients, which is the common style of poets who aim to give advice. Being a mystic, the poet clearly expressed the commandments and prohibitions of religion throughout his divan. The language of the poet is simple and understandable in this respect. In this study, the Nâbî influence will be determined and the dominant discourses will be revealed in Ayıntâblı Muhammed Sâkir Divanı, which is one of the provincial poets of the 19th century.

Wisdom discourse is found in many parts of Ayıntâblı Sâkir Divanı. As classical poetry began to dissolve, poets started to prefer rhymes that lamented the temporariness of time, longing for the powerful times of the past. The best examples of this can be seen in Nâbî. His poems with rhymes like "we are tired," "we have seen," "there is none left" are the best examples of this. Ayıntâblı Muhammed Sâkir, who is one of the followers of the Nâbî school, also preferred to use rhymes that started to be used more in recent times.

Nâbî is one of the leading poets of the 17th century, which is called the middle classical period of classical poetry. He is a poet who transcends his time and has influenced many poets not only in his own period but also afterwards. One of the most extensive themes of the wisdom school, Sufism, is also intensively addressed in Ayıntâblı Sâkir. However, it is expressed in a simpler way, rather than with a deep symbolic world like Nâbî. The poet, who sometimes writes with the demeanor of an outspoken dervish, even when making religious warnings with the iktibas he made frequently in his qasidas, preferred a simple and plain style.

Many poems written in the hakimane style can be found in the Sâkir Divanı. The expression can generally be considered concise and concise. The poet occasionally uses local expressions such as proverbs, sayings, and folk beliefs to make the expression fluent and understandable. This simplicity and clarity in his style is likely related to the era and geography he lived in. In fact, even though he used the terminology of Sufism intensively in his qasidas, his expression is simple and plain. In addition, the clarity and understandability of the expression is a general characteristic of the hakimane style, which aims to warn and educate the recipient.

Due to the narrowness of the workspace, not all the philosophical elements in the divan were addressed. Some selected topics from the philosophical school were illuminated by providing a few couplets as examples. In conclusion, it can be said that Ayıntâblı Muhammed Sâkir follows the Nâbî school with his use of Nâbî-style rhyme and expressing his thoughts through similar paintings to those drawn by him, and his wise expressions in his poems.

Giriş

Klasik sözlüklerde hikmet sözcüğü, yargıda bulunmak manasındaki hüküm mastarından türemiş bir isim olarak geçmektedir. Bunun yanında “engellemek, alıkoymak, sağlam olmak” gibi manalara gelen ihkam mastarlarıyla da ilişkilendirilmektedir. İbn Düreyd’e göre Arapçadaki “el-kelime mine’l-hikme” deyimindeki hikmet kelimesinde “alıkoymak, gem vurmak, sakındırmak” manaları çok daha belirgindir. Zira bu deyimle “insanı iyi olana yönlendiren, çirkin ve kötü olandan alıkoyan söz” kastedilmektedir. İshak b. İbrahim el-Farabi ise hikmeti, kısaca manaları idrak etmek şeklinde açıklamaktadır. Batı kaynakları, Arapça hikmetin Kitab-ı Mukaddes’in birçok yerinde zihni kabiliyet, ustalık manasında kullanıldığını nakletmektedir (Kutluer, 1998, s. 518).

Hikmet, İslâmî tefekkür sisteminde felsefeye karşılık gelmektedir. “Gizli düşünce, bilinmeyen neden, varlıkların ve olayların teşekkül edişinde Allah’ın insanlarca anlaşılabilen gizli maksadı, bilgelik, sağduyu, atasözü, özdeyiş” gibi manalara gelen hikmet, Arapça bir sözcüktür. Edebî manada ise “yaşam tecrübesine dayalı dünya görüşü, insana doğruyu, güzeli göstermeye yönelik düşünce” olarak tanımlanabilmektedir (Mengi, 2010, s. 200). İlk sufilerden Hakim et-Tirmizi hikmeti, “kalbin ilahi sırlara vakıf olması”, Ebu Osman el-Mağribi ise “hak olanı söylemek” olarak tanımlamıştır. Hakim et-Tirmizi’ye göre “hikmet-i ulya” veya “hikmet-i hikmet” olarak adlandırılan hikmet türü peygamberlere ve velilere özgü bir ilimdir. Bu nevi hikmete de ancak keşif yoluyla ulaşılabilmektedir (Kara, 1998, s. 519).

Hikmet ve felsefe kavramları arasındaki münasebet Antik Yunan’a kadar uzanmaktadır. Türkçedeki felsefe sözcüğü, Yunancadaki “philosophia” sözcüğünün Arapçada almış olduğu şeklidir. Kelime “hikmet sevgisi” manasına gelmektedir. Eski Yunanda sofos; bütün bilgileri kuşatan, her şeyi bilen kişi olarak kabul edilmekteydi. Bu sözcüğün tanrılara özgü olduğu anlaşılınca da daha az iddialı, hikmeti seven manasına gelen filozofos (philosophos) sözcüğü kullanılmaya başlanmıştır. Bu yönüyle felsefe, başlangıçta hikmet sevgisini ifade ederken zaman içerisinde hikmet ve felsefenin yolları ayrılmıştır. Felsefe, aklî yani rasyonel düşünce tarzını karşılarken hikmet, mistik ve metafizik düşünceyi karşılamaktaydı. Osmanlı bu yol ayrımında hikmetin yanında yer almıştır. Nitekim Osmanlı düşünce sisteminin merkezinde yer alan hikemî eserlere göz atıldığında satır aralarında akıl ve felsefe aleyhinde yazılmış, hikmetin felsefeden üstün tutulduğu ifadelerle sıklıkla rastlanmaktadır (Kahramanoğlu, 2015, s. 28). Hikmet, karşıladığı kavramlar sebebiyle felsefeden daha geniş anlamlı ve kapsamlı bir yapı arz etmektedir.

Hikmet, bir milletin düşünce sistemi, dünya görüşü olarak da kabul edilebilir. Kâinatın yaratılışı, varlıkların oluşu, Allah, ruh ve benzeri konuları inceleyen metafizik ve toplumun hayat anlayışını belirleyen hususlarla olan bağından ahlakla da ilişkilendirilebilmektedir. Müslüman toplumlarda, dünya görüşünün esasını din olduğundan dinle de alakalıdır. Bu yönüyle Türklerin İslamiyet’i kabul edişinden XIX. yüzyıla kadarki süreçte Kur’an ve hadislere dayanan dinî bir yapı arz etmektedir (Mengi, 1991, s. 9). Hikmet ihtiva eden hâkimane şiir de bu düşüncelere ağırlık veren, gayesinin muhatabını uyurup aydınlatmak olduğu didaktik şiirlerdir. Telkinde bulunmayı gaye edinen bu tarz şiirlerde anlatımın kısa ve özlü olmasına ehemmiyet verilmektedir (2010, s. 200). Hâkimane Şiir’in en büyük temsilcisi Nâbî’dir. XVII. yüzyılda Nâbî ile ekolleşen şiire hikmet yerleştirme geleneği, sonraki yüzyıllarda da artarak devam etmiştir. Özellikle hem devletin çöküş dönemi olması hem de yönün artık doğuya değil de batıya dönmüş olması neticesinde sosyal hayattaki yozlaşmaların arttığı düşünülen XIX. yüzyılda, ahlaki ve dinî değerlerin ön planda tutulduğu hikemî üslup daha da çok kullanılmıştır. XIX. yüzyılda yaşamış, Nâbî ekolü takipçilerinden birisi de Ayıntâblı Şâkir’dir.

Ayıntâblı Şâkir'in Hayatı

Ayıntâblı Muhammed Şâkir'in hayatı ile ilgili olarak elimizde yazdığı divanından başka ciddi bir kaynak bulunmamaktadır. Divanda zikredilen tarihlerden Şâkir'in 1205/1790 yılında doğup 1289/1872 yılında öldüğü, takriben 80 sene kadar ömür sürdüğü söylenebilir. Ayıntâblı Şâkir Efendi, tekke şeyhi olan babası ve dönemin önde gelen âlimlerinden ders almış, böylece hem medrese hem de tekke kültürleri ile yoğrulmuştur. Şair, âlim olan babasından ilk eğitimini aldıktan sonra onun çevresinde yetişmiş olmanın vermiş olduğu imkânlarla devri ve yaşadığı bölge itibariyle ileri düzeyde bir eğitim almıştır. Divandan anlaşıldığına göre Şâkir, Arapça ve Farsçaya şiir yazabilecek kadar hâkimdir. Ayıntâblı Şâkir'in Enisü'l-Uşşak adlı divanı dışında bir de kaynaklarda belirtilmiş olan ancak elimizde bulunmayan Gencine-i Güftar adında Türkçe-Arapça-Farsça manzum bir sözlüğü bulunmaktadır (Açar, 2023, s. 23). Ayıntâblı Şâkir Efendi, çağın ilimlerinin yanı sıra derin bir tasavvufî birikime de sahiptir. Divanında yer yer hem kendisi hem de babası için şeyh ünvanını kullanan Şâkir, hangi tarikata bağlı olduğunu açıkça belirtmese de şeyhlik makamına eriştiğini söylemekten geri durmamıştır.

Ayıntâblı Şâkir'de Nâbî İzleri

Nâbî ile ekolleşen didaktik şiir geleneği sosyal hayattaki bozulma ve klasik şiir geleneğinin zayıflaması üzerine XIX. yüzyılda daha da yaygınlaşmıştır. XIX. yüzyıl taşra şairlerinden olan Ayıntâblı Şâkir Divanı'nın birçok yerinde hikemî söylemlere rastlanmaktadır. Klasik şiirin çözülmeye başlamasıyla şairler, geçmişte kalmış olan o güçlü zamanlara duydukları özlemle zamanın geçiciliğinden yakındıkları redifler tercih etmeye başlamışlardır. Bunun en güzel örnekleri Nâbî'de görülmektedir. Şairin "usandık", "görmüşüz" "kalmamış" redifli manzumeleri buna en güzel örneklerdendir. Nâbî ekolü takipçilerinden olan Ayıntâblı Şâkir de çoğunlukla son dönemlerde kullanılmaya başlanan redifleri kullanmayı tercih etmiştir. Nitekim Şâkir Divanı'nda Nâbî'nin *Gülsitân-ı dehre geldük reng yok bû kalmamış / Sâye-endâz-ı kerem bir nahl-i dil-cû kalmamış* matlaıyla başlayan meşhur gazelini anımsatan, kalıptır redifli 4 gazel ve Nâbî'nin meşhur *Sakin terk-i edebden kûy-ı mahbûb-ı Hudâdır bu / Nazargâh-ı ilâhidir makâm-ı Mustafâ'dır bu* matlaıyla başlayan gazeline yazılmış bir de tahmis bulunmaktadır. Şâkir, ayrıca Remzî'nin Nâbî tarzı yazmış olduğu *Sipih-i çarhda bir sa'd-ı sâ'at kalmamış gitmiş/ Bozulmuş mesned-i devr-i sa'âdet kalmamış gitmiş* matlaıyla başlayan gazeline de bir tahmis yazmıştır (Açar, 2023, s. 34).

Nâbî, klasik şiirin orta klasik dönemi olarak adlandırılan XVII. yüzyılın önde gelen şairlerindedir. O, yalnızca kendi devrinde değil, sonrasında da birçok şairi etkilemiş zamanını aşkın bir şairdir. Hikemî ekolün en geniş temalarından olan tasavvuf, Şâkir'de de yoğun bir şekilde işlenmiştir. Ancak Nâbî'deki gibi derin bir sembol dünyasıyla değil, anlatılmak istenilen daha yalın bir şekilde ifade edilmiştir. Yer yer sözünü esirgemeyen bir derviş edasıyla yazan şair, kasidelerinde yoğun olarak yaptığı iktibaslarla dinî ikazlarda bulunurken dahi sade ve yalın bir üslup tercih etmiştir.

Ayıntâblı Şâkir Divanı'nda Hikmet

Şâkir Divanı'nda hikmet, geniş bir yer tutmaktadır. Mutasavvıf olan şair, manzumelerinde muhatabını uyarmayı gaye edinmektedir. Kadere, nasibe şükredip felekten yakınıırken tercih ettiği yerli malzemeye manzumelerinin genelinde hikmetli bir söyleyiş hâkimdir. Şiirlerinde de hikmet sözcüğünü sıklıkla kullanan şair, şiirlerin hikmet ihtiva etmesi gerektiği kanaatinde dir.

Revân et bahr-ı hikmet zâhir bâtın cevâsime

Bu bîmârına lutfeyle şifâ def'i fesâd eyle (k. 1/6)

Açık ve gizli olan hallerime hikmet denizini yürüt, bu hasta (kuluna) şifa lütfedip fenalıkları ondan defet.

Tekye-i tevhîdi feth etdi dil-i pür-hikmeti

Okunan evrâd ism-i âl-i ‘abâdır rûz u şeb (k. 5/4)

Hikmet dolu gönlü Tevhid tekkesini açtı. Gündüz ve gece okunan dualar âl-i ‘abânın isimleri, zikirleridir.

Şâkir Divanı’nda hâkimane üslupla yazılan şiirler; tasavvufî düşünce, kâinatın yaratılışı, tasavvuf yolunda yapılması gerekenler, kemale ermek, sosyal eleştiri, atasözü ve deyimler, halk inanışları, kanaat sahibi olmak, dünya hayatının geçiciliği ve dünyaya meyil etmeme, hasedin zararları, nasip ve kader, felekten şikâyet, kibrin zararları, ilim ve irfan sahibi olmak, şükür, münkir olmanın zararları ve cehalet başlıkları altında incelenecektir.

Kâinatın Yaratılışı

Çâr unsurda kılar terkîb-i hikmetler revân

Düşmüş ol âb u hevâ nâr u hâksâra ‘aşk (k. 10/10)

Devir nazariyesine göre mutlak varlıktan tecellî suretiyle ayrılan ruh, çeşitli değişim safhalarından geçtikten sonra en süflî varlık olan madde mertebesine kadar iner. Kavı-ı nüzûl olarak adlandırılan bu iniş sonrasında yükselmeye başlayarak yine çeşitli merhalelerden geçer ve huruç kavısını tamamlar böylece devrini tamamlamış olur (Uludağ, 1994, s. 231). Devir nazariyesine göre iniş esnasında anasır-ı erbaa yani su, ateş, toprak ve rüzgâr şeklinde görülen bu ruh, gelişerek bitkilerde, sonra hayvanlarda daha sonra insanlarda dolaşarak Tanrı’nın Vücut-u Mutlak’ına karışır ve yine cisimlere inerdi (Ögel, 2010, s. 488). Şair, burada kâinatın özünün anasır-ı erbaa olduğunu söylemekle bu devir nazariyesine göndermede bulunmaktadır.

Zehî Hâlik ki “kün” emriyle halk etmiş bu ekvânı

Bir avuç hâkden eyler niçe niçe cism u cân peydâ (g. 14/2)

Tasavvuftaki yaratılış nazariyesine göre kâinat henüz var edilmemişken ve Allah’tan başka hiçbir varlık yokken Allah bilinmeyi ve seilmeyi ister. Böylece önce bir nur yaratıp ona “kün Muhammedâ” buyurur. Bu nurun terinden felekler, ondan anasır-ı erbaa, ondan da mevâlîd-i selâse yaratılır. Devriyelerde “kavı-ı nüzûl” olarak adlandırılan bu süreçle birlikte “kün” emrinin verildiği, böylece insanın gizli hazine olan, kenz-i mahfî mertebesinden çıktığı, o ilk cevheri karşılayan nûr-ı Muhammedî’nin bu emirle birlikte vücut bulduğu anlatılır (Pala, 2002, s. 552). Ruhlar, yaratıldıktan sonra topraktan yaratılmış olan bedenlere üflenir. Şair, Yaratıcı bütün kâinatı “kün” emriyle yaratıp bir avuç topraktan nice cisim ve canlar ortaya çıkarır demekle bu hususa gönderme yapmaktadır.

Tasavvufî Düşünce

Tasavvuf, kul ile Allah arasında ihsanın gerçekleşmesi veyahut kulun ihsan kazanmasında yol gösterici olan ilimdir (Cebecioğlu, 2014, s. 475). Konargöçer Türklerin kitabı olan İslâm’ı benimsemekte zorlanması üzerine bu ihsan, erenler tarafından hikmetlerle açıklanmaya başlanmıştır. Divan-ı Hikmet’ten bu yana tasavvuf, hemen her edebî eserde kendisine yer bulmuştur. Ayıntâblı Şâkir Divanı’nın da baskın muhtevası tasavvuftur. Coşkulu bir mutasavvıf olan Şâkir, tasavvufu hemen her yönüyle kaleme almıştır. Çalışma, dar bir alan teşkil ettiğinden burada yalnızca tasavvuf öğretisinin en temel hususları ele alınacaktır.

Ehl-i dil yanında bir zerre-i cihân mahfî degil

‘Ârifin âyine-i ‘âlem-nümâsıdır gönül (k. 12/34)

Kâinata yaratılmış olan her şey Vücut-i Mutlak'tan bir parçadır. İzafi varlıklar ise Mutlak Varlık'ın tecelligâhı olmak yönüyle var olan bağımlı varlıklardır. Bu yaratılış sırrına mazhar olmuş arif kimseler için cihandaki hiçbir şey gizli değildir. Gönül hem tasavvufi aşkın kaynağı hem de Allah'ın insanda tecelli ettiği yerdir. Mutasavvıflar en kâmil tecelligâh olması yönüyle gönlü, âlemi gösteren bir ayna olarak tasavvur etmektedir. Şair, gönül ehli yanında cihan bir zerre kadar dahi gizlenmiş değildir gönül, arifin âlemi gösteren sihirli aynası gibidir demekle bu tasavvufi düşünceye telmihte bulunmaktadır.

Hızır Mûsâ'ya verir bundan ledünnî ilmi

Dört kitâbın mücmelâtı elif bâsıdır gönül (k. 12/10)

Hızır; Hz. Musa döneminde yaşamış, Allah tarafından kendisine ilahi bilgi ve hikmet öğretilmiş olan peygamber ya da velidir. Hızır, Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Musa ile anılır, birlikte çıkmış oldukları maceralar ve Musa'nın bilmediklerine vakıf olduğu anlatılır (Zavotçu, 2006, s. 221). Şair, Hızır'ın Musa'ya öğrettiği ilmi gönülden almış olduğunu söylemekle hem gönlün kâmil bir tecelligâh oluşuna hem de Hızır'ın Musa'nın rehberi olduğuna gönderme yapmaktadır.

Bakanda levh-i câna dîde 'aşkın görmüşüm mestûr

Anınla kıldığım rûz-ı elestden 'ahd u peymândır (k. 23/4)

Levh-i mahfuz, insanların kaderinin yazılı olduğu levhadır. İnanişâ göre, gökte ve yerde küçük büyük her ne varsa, Allah'ın ilminde yer almış ve levh-i mahfûz denilen bir kütüğe kaydedilmiştir. Elest bezminde Allah'la akitleşen ruhların kaderleri ezelden beri bu levhe yazılıdır. Burada da *levh-i cân*, *rûz-i elest*, *'ahd u peymân* sözleriyle hem elest bezmine hem de levh-i mahfuza işaret edilmektedir.

Bu rûzgârda mevcûdât vücûd bulmazdı bir zerre

Eğer olmasa idi 'âşıkân u ma'sukân peydâ (g. 15/6)

Burada da yaratılışın özünün aşk olduğu yönündeki tasavvufi inanişâ gönderme yapılmaktadır.

Şeyh yolunda derviş kervânı neyler

Zâhid ihlâs etse bürhânı neyler (g. 104/1)

Seyr-i sülûke giren salık, bir mürşid-i kâmilin gözetiminde ilerler. Ham sofı olan zahit de eğer riyasız inanacak olursa ne bir işarete ne de bir yol göstericiye ihtiyaç duymayacaktır.

Olupdur hâlet-i 'aşkdan zemîn u asumân peydâ

Ki 'aşk var idi şol dem ki değildi in u ân peydâ (g. 6/1)

Burada da aşktan yer ve gök yaratıldı denmekle yine "ben gizli bir hazineydim, bilinmeyi istedim ve kâinatı yarattım" hadis-i kutsisine telmih yapılmaktadır.

Gel ey serv-i revân turma bayâbânda tek tenhâ

Cemâlinden götür bir perdeyi kıl bin 'âşıkân peydâ (g. 5/3)

Şair, cemalindeki perdeyi kaldırıp âşıkları görünür kıl demekle de yine bu yaratılış remzine telmihte bulunmaktadır.

Tasavvuf Yolunda Yapılması Gerekenler

Tasavvuf, silsile yolu ile Hz. Muhammed'e dayandırılan, Allah'ı anlamaya vesile olarak, peygamber varisi olduğuna inanılan veli ve mutasavvıflar tarafından, "Hakk'tan aldığını halka sunuş" yolu olarak takdim edilen yoldur.

Tek ü tenhâ yürü Şâkir görüş yâr ile tenhâda

Buluş Beytü'l-Haram'da olmasın nâ-mahremân peydâ (g. 7/7)

Tasavvuf yolunun ilk merhalesi çiledir. Şair de namahremim olmadığı bir yerde yani halvette kalıp yâr ile görüş demekle çileye işaret etmektedir.

Gel ey dervîş Şâkir âsitân-ı şeyhe koy başın

Kuds bâğında eyle murg-ı cânâ âşiyân peydâ (g. 14/7)

Şair, dervîş olarak addettiği kendisine bir şeyhin eşiğine başını koyup kutsal bağda can kuşuna yuva yap demekle, tasavvuf yolunun bir şeyh gözetiminde yürünmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Selâm ile kelâm ile görülmez bir iş ey 'âşık

Canâna cân u dil ver elde kıl bir armağân peydâ (g. 15/4)

Tasavvuf yolundaki âşık, ölmeden nefsini öldürdüğü takdirde ancak sevgiliye ulaşabilecektir. Zahiren yapılan zikir ve ibadetler aşk yolunda bir işe yaramayacaktır.

Bu ekl u şürble ten perverde olma sofi hayvân-veş

Eğer 'âşık isen kıl yâre lâyük cism u cân peydâ (g. 15/5)

Yiyip içme gibi insanın nefsi yani hayvanî yönünü besleyen fiiller yerine âşık, sevgiliye ulaşabilmek için ona canından geçip –ölmeden nefsi öldürüp- başka bir can peyda etmeli, böylece beka mertebesine ulaşmalıdır.

Tasavvuf yolunun en yüce makamı da kemâl derecesidir. Seyrini tamamlayan salık, insan-ı kâmil mertebesine ulaşır.

Gel oku hikmetü'l-'aynı gözünden

Bu remzi bilmeyenler kâmil olmaz (g. 129/4)

Burada hikmet nazarı olan, gönül gözünün açılmasıyla ancak hakikatlerin görülebileceğine işaret edilmektedir.

Bak ey Şâkir ki her 'âşık bu gün bir dağ başında

Geçip kevn ü mekândan eylediler lâ-mekân peydâ (g. 9/5)

Şair, kevn ve mekândan geçen her âşığın mekândan sıyrıldığını söylemekle fenafillah mertebesine telmih yapılmaktadır.

Geçmedi 'aşk-ı mecâziden gönül illâ ki hak

Şâkir'e 'aşk-ı hakikatden vere râh-ı sevâb (g. 30/7)

Şair, gönül mecazî aşktan geçsin de hakiki aşk yolunda sevap kazansın demekle beşerî aşkın hakiki aşka götürmekte ancak bir merhale olabileceğine işaret etmektedir.

Dünya Hayatının Geçiciliği ve Dünyaya Meyil Etmeme

Tasavvufi terminolojide dünya hayatı, hakiki hayatın üzerinde ancak bir perde gibidir. Onun süsüne, göz yanıltıcılığına aldanılmaması gerektiği özellikle bu ekol şairlerince sıklıkla zikredilen bir husustur. Dünya ve dünyaya ait olanlar hakikat yolunda ancak ayak bağıdır. Nefis zincirinden kurtulup masivadan geçen âşık, hakiki âlemde Mutlak Sevgiliye kavuşabilecektir. Bu âlem ve bu âleme ait olan aşk, fanidir.

Bende ol ‘aşka şehâ geç kandan al bâkî ‘ayş

Mülk ü mâlî hânûmânî kasr u evyânı unut (g. 54/3)

Şair; ey şah malı, mülkü, evi, barkı, köşkü, kasrı unutup ebedi hayatı al demekle dünyanın geçiciliğine telmihte bulunmaktadır.

Pîre-zen dehrin dilâ aldanma mekr-i âline

Tez olur zâ’il nukûş-ı şekl u simâsı ‘abes (g. 59/2)

Klasik şairlere göre dünya, birçok kocadan arta kalmış bir kocakarıdır. O, hileleriyle kandırıp kişiyi yoldan saptırır. Şair; ey gönül, kocakarı dünyanın büyük hilelerine aldanma onun anlamsız şekil ve simasının nakışları çabuk yok olur demekle fani dünyaya meyil edilmemesi gerektiğine işaret etmektedir.

Nasip ve Kader

Allah’ın ezelden ebede kadar olacak şeylerin zaman ve yerini, özellik ve nitelikleri gibi hususları ezelde bilip o şekilde sınırlandırıp takdir etmesi kaderdir. Kişinin bu yazgı doğrultusunda sahip oldukları ve olamadıkları da nasiptir.

Tâ ezelden kısmeti dūd-ı dil-efgân imiş

Bülbül-i şeydâya gül sünbül temennâsı ‘abes (g. 58/5)

Şair, çılgın bülbüle gül ve sümbül arzusu abes gelir zira onun kısmeti ta ezelden beri gönül feryadının gamı, tasasıymış demekle nasibin değişmediğine işaret etmektedir.

Hayr u şer takdîrin Hak’dan bilenler

Yâ hû mahlûkâta bühtânı neyler (g. 104/4)

Şair, hayır ve şer takdirini Hak’tan bilenler ya Hû yaratılanlara iftirayı neyler demekle hayrın da şerrin de nasip olduğuna işaret etmektedir.

Tedbîrim olabilmedi takdîre muvâfık

Nitdim ise etdim yine hükm-i kader oldu (g. 289/2)

Tedbirim takdire münasip olamadı, ne ettiysem de yine kaderde yazılan oldu. Yine burada da kaderin hükmünün karşısında durulamayacağı, nasibin değiştirilemeyeceği söylenmektedir.

Şâkir’im “nahnü kasemnâ”da nasibim bu imiş

Bu kara yazılı başımın belâsıdır gönül (k. 12/39)

Nahnü Kasemnâ;¹ Allah'ın kâinatı yaratmadan önce her kulun kısmetini belirlemiş olduğu ve kimsenin rızkının kimseye gitmeyeceği manasında kullanılmaktadır. Şair, nahnü kesemnâ'da nasibim buymuş gönül, benim kara yazgılı başımın belasıdır demekle takdirin ezelden belli olduğu yönündeki inancı işaret etmektedir.

Kibrin Zararları

Kibir, kişinin kendini üstün görmesi ve bu duyguyla başkalarına aşağılayıcı davranışlarda bulunmasıdır.

Mey-i mahbûb temâşâsını eyler çeşm-i 'âşıklar

Görünmez sûfi-i hod-bîne pinhândır mey-i mahbûb (g. 29/3)

Âşıkların gözü sevgilinin meyini seyrederek. Sevgilinin mey, kibirli sofu için gizlidir ona görünmez. Kibre kapılan kişi sevgilinin şarabından mahrum kalacak denmekle, kibrin tasavvuf yolunda kişinin ayağına bağ olduğuna işaret edilmektedir.

İlim ve İrfan Sahibi Olmak

İlim, klasik sözlüklerde "bir şeyi gerçek yönüyle kavramak, gerçeğe örtüşen kesin inanç, bir nesnenin şeklinin zihinde oluşması, nesneyi olduğu gibi bilmek, nesnedeki gizliliğin ortadan kalkması, tümel ve tikellerin kavranmasını sağlayan bir sıfat" gibi şekillerde tarif edilmektedir. İlmin manası, önemi ve işlevi hadislerde de vurgulanmıştır. Her şeyden önce İslâm ümmetinin benimsediği değerler sisteminin devamlılığı ilme bağlı olduğu için Hz. Peygamber ilmi yüceltip ilme teşvik etmiştir (Kutluer, 2000, s. 109).

'Ârifisen ehl-i 'irfân cümle yârındır senin

Uymağıl nâdâna kîl u kâl da'vâsı 'abes (g. 59/4)

Şair, irfan ehli arasında arif olunup cahile uyulmaması gerektiğini söylemekle ilim ve irfanın kültürdeki değerine işaret etmektedir.

Dâr-ı cehl iken okutdun ders-i hikmet 'âleme

Buldu kâlâ-yı 'amel bâzâr-ı 'ilminde revâc (g. 63/4)

Yine burada da amel kumaşının ancak ilim pazarında revaç bulabileceği söylenerek iyi amel işlemenin ilim ve irfandan geçtiğine işaret edilmektedir.

Gönül âdâb u erkânıyla 'aşka uymuş uydurmuş

Yakîn-i 'ilm u 'irfânıyla 'aşka uymuş uydurmuş (g. 144/1)

Yakîn, herhangi bir delile bağlı olmadan yalnızca iman kuvvetiyle müşahede ederek bilmektir. Hakikate giden yol ancak aşkla yürünebildiğinden şair, ilmin de irfanın da bu aşka uydurulması gerektiği hususuna işaret etmektedir.

Cehalet

İlmin karşıtı olan cehalet, kaçınılan bir durumdur. Klasik şiirde umumiyetle hakikatleri göremeyen zahit ve rakip tipine isnat edilen bir haslettir.

Dehr bâzârında kâlâ-yı cehl bulmuş revâc

¹ Rabbinin rahmetini onlar mı taksim ediyorlar? Onların dünya hayatındaki geçimlerini aralarında Biz taksim ettik (Zuhuf 43/32).

Câhilin gerdûn-ı dúnun tâli'-i meymunu var (g. 117/3)

Dünya pazarında cehalet kumaşı revaç bulmuş, cahilin alçak felekte kutlu talihi var diyen şair, cehaletin yayılmasından dolayı rahatsızlığını dile getirip aynı zamanda sosyal eleştiri de yapmaktadır.

Firâk u vasl bilmez dûzah u cennet bilir zâhid

Cihân 'allâme-i dehrde tılsımât-ı cehâletdir (g. 120/3)

Zahit ham sofı olduğundan perdeyi aralayıp hakikatleri göremez, bu yönüyle o ayrılığı ve kavuşmayı bilmez ancak cennet ve cehennemini bilir. Cihan da böylece cahilleri kandıran dünya ilmindeki cehalet tılsımlarıdır diyen şair, yine cehaletin kişinin aklını bulandırdığına işaret etmektedir.

Kıl ledün 'ilmin ta'allüm mekteb-i 'irfâna

Başka 'ilm öğren özün eyle cehâletden halâs (g. 151/3)

Şair, irfan mektebinde ilahî sırlara ait ilmî öğren, başka ilimler de öğrenip kendini cehaletten kurtar demekle ilmin faydalı, cehaletin ise zararlı oluşuna işaret etmektedir.

Münkir Olmanın Zararları

İnkâr; kabul etmemek, reddetmek, hoş görmemek manasına gelmekte, bu tavrı sergileyen kişiye de münkir denilmektedir. İnsanı küfre ve kâfirliğe dahi götürebilecek bu durumun zararları tarih boyunca edebî eserde kendisine yer bulmuştur.

Bihamdillah Şâkir münkir-i 'aşkdan beriyim ben

Ona küfr ü gümân peydâ bana nûr-ı îmân peydâ (g. 4/7)

Bihamdillah Şâkir, aşkı inkâr edenlerden beriyim ben, o (inkârcıya) küfür ve şüphe, bana ise nur ve iman hâsıl olur demekle, inkârdan kaçınıp iman edilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Kırlarlar bezm-i 'aşkda 'aşk hikâyâtını 'âşıklar

Gel ey münkir îmâna bundan a'lâ olmaz istişhâd (g. 92/2)

Şair, âşıklar aşk meclisinde aşk hikâyelerini söylerler, ey münkir imana gel, bundan âlâ şahit olmaz diyerek inkârcıyı imana davet etmektedir.

Münkir-i 'aşk nidiğın fehmeylemez şîrin telh

Nefy-i 'aşk edip yine der yokdur îmândan lezîz (g. 99/3)

Yine burada da aşk inkârcısı acı tatlı ne ettiğini anlamaz, aşkı inkâr edip yine imandan daha tatlısı yoktur der, sözleriyle inkârcılığın zararlarına işaret edilmektedir.

Şükür

Kişinin içinde bulunduğu hâlden ve sahip olduğu nimetlerden dolayı şükredip Allah'a minnetini bildirmesi olan şükür de İslâmî kültürün yücelttiği faziletlerdendir. Ayıntâblı Şâkir yer yer hüsn ü tahallüs de yaparak divanında şükre geniş bir yer vermiştir.

Müdâmı şâkirem Şâkir efendim bâb-ı lutfunda

Ne gam gelse bana senden belâ ezâ cefâ cânâ (g. 20/5)

Ey sevgili, bana senden ne gam, bela, eziyet ve cefa gelirse de efendim ben lütfunun kapısında devamlı şükreden Şâkir'im.

Gönül gel oku Bismillâh kıl vird-i zebân peydâ

Hudâ'nın hamd u şükrün eyle dilde her zamân peydâ (g. 14/1)

Gönül gel bismillah de dilde duaları açığa çıkar. Her zaman (böylelikle) Allah'a hamd ve şükür dilde ortaya çıkar.

Cân-ı cânândan nişândır ten hemen fâriğim

Şükür Şâkir eylemişem şirk u tuğyândan vedâ' (g. 168/7)

Cananın canından nişan olan bu tenden vazgeçmişim. Şâkir, şükür ki şirk ve taşkınlığa veda etmişim.

Felekten Şikâyet

Türk kozmik inancına göre dokuz kat gök/felek vardır. Bu felekler hareketleriyle insan talihine tesir etmektedir. Kutadgu Bilig'de "felek yâr oldu" demekle kişinin talihli olduğuna ya da "felek yâr olmadı" ile bunun tam tersi duruma delalet edilmektedir (Ögel, 2010, s. 155). Bu inanışla ilintili olarak klasik şairler, başta sevgiliden ayrı düşmek olmak üzere başlarına gelen her şeyden feleği suçlarlar. Felek, dönüşüyle kişiye cevr ve cefa etmektedir.

Ey felek aldın Hüseyin'im bir pula sattın beni

Eşk-i çeşmim akıdıp gam bahrine katdın beni

Bir leb-i şîrin firâkı ile acıtdın beni

Kıl hazer ey seng-i dil-i çerh yeter incitdin beni

.... (m. 4/6)

Şâkir de müseddes formunda yazdığı mersiyesinde kendisini hâlden hâle düşüren felekten şikâyet etmektedir.

Ey felek mesdûd kıldın bâb-ı maksûdum benim

Ey felek yakdın yine bu kalb-i mes'ûdum benim

Ey felek beyhûde kıldın bûd u nâ-bûdum benim

Ey felek kıldın dilimde vird-i mevrûdum benim

.... (m. 9/1)

Ey felek, benim maksadımın kapısını kapattın; ey felek, benim mutlu kalbimi yine yaktın; ey felek, varlığımı ve yokluğumu faydasız kıldın; ey felek, benim dilime ulaşmayı doladın diyen şair burada da yukarıdaki benttekine benzer bir söylemle feleğin döneklüğünden yakınmaktadır.

Sad hezârân sad hezârân yine âh u enîn

Felek-i keç-rev elinden ki işi fitne-i kîn (th. 21/1)

Şair, işi fitne ve kin olan gidişatı kötü feleğin elinden yüzbinlerce kere ah demekle yine felekten şikâyet etmektedir.

Târ u mâr etti vücûdum kal'asın zâlım felek

Merhametsiz amân dedikçe insâf etmedi (g. 281/2)

Zalim felek, vücudumun kalesini perişan eyledi, merhametsizden imdat diledikçe insafa gelmedi.

Genel Ahlakî Değerler

Kanaat sahibi olmak hem İslâmî inanıta hem de toplumsal hayatta hoş görülen hasletlerdendir. Bu yönüyle kişinin elindekiyle yetinip nasibine razı olması olan kanaat da yine klasik şairin yücelttiği faziletlerdendir.

Kanâ‘at kûşesinde eyle hoş-hâliyle ahvâlim

Şerâdan def kıl hâsidlerin rûyın sevâd eyle (k. 1/11)

Şair, kanaat köşesinde ahvalimi hoş hâl eyleyip şerleri def et demekle kanaat sahibi olunması gerektiğini salık vermektedir.

Ümmet için mağfiret etdi recâ verdi Hudâ

Şükr edip olmadı muhtâc hergizin sekkâra ‘aşk (k. 4/14)

Şair, Allah ümmeti bağışlayıp onlara ferahlık verdi ve aşk, şükredip hiçbir vakit cehennem ateşine ihtiyaç duymadı demekle yine şükrün faziletine gönderme yapmaktadır.

Gönül gel oku Bismillâh kıl vird-i zebân peydâ

Hudâ’nın hamd u şükrün eyle dilde her zamân peydâ (g. 14/1)

Şair gönül, bismillah diyerek dilde duaları açığa çıkar ve Allah’a hamd ile şükrünü her an ortaya çıkar demekle yine hamdedip, kanaat sahibi olunması gerektiğini söylemektedir.

Kıskançlık da yine genel ahlak prensiplerindedir. Haset, İblis’i yoldan saptıran, Kâbil’e kardeşi Hâbil’i öldürten şeytanî bir haslettir. Bu sebeple hem dinde hem de sosyal hayatta hasutluğa ve hasut kimseye hoş bakılmamaktadır.

Ne mâr imiş hasûdum mûr-ı za‘f etdi beni zehri

Nolur hâlî o mûrun olsa yanında yılan peydâ (g. 12/2)

Şair, kendisini kıskanan kişiyi yılana teşbih edip, zehrinin kendisini perişan ettiğini söylemekle kıskançlığın bu şeytanî yönüne gönderme yapmaktadır.

Gel uyma hâsidanın hîle-i mekr-i füsûnuna

Onu hande beni zâr etme benden geçme ondan geç (g. 68/3)

Şair yine burada da gel hasutların hile, aldatma ve büyülerine uyma diyerek kıskançlığın da büyü kadar kötü ve günah olduğuna işaret etmektedir.

Ehl-i diller nağme-hânlar bâğ-ı ‘aşkda dem sürer

Hâsidin olmaz dil u cânı kasâvetden halâs (g. 154/2)

Şair, kıskanç kişinin canı ve gönlü kederden kurtulamaz demekle kanaat etmeyip hep başkalarında olanı kıskanan kişinin kederden kurtulamayacağına işaret etmektedir.

Sosyal Eleştiri

Klasik şiire özellikle hicriyelerle giren sosyal hayat eleştirisi, hikemî tarzı benimseyen şairlerde daha da ön plana çıkmıştır. Hem şiirin hamisi olan devletin güç kaybetmesi hem de bunun getirdiği sosyal hayattaki çözülme ve yozlaşmalar şairi muhatabını uyarmak yoluna itmiştir.

Bugün rûy-ı zemînde bir beşâret kalmamış gitmiş

Fenâ devrânda râh-ı istikâmet kalmamış gitmiş

Kıyâmet kopmasına bir ‘alâmet kalmamış gitmiş
Sipîhr-i çarhda bir sa‘d-ı sâ‘at kalmamış gitmiş
Bozulmuş mesned-i devr-i sa‘âdet kalmamış gitmiş (t. 5/1)

Şair, bugün yeryüzünde bir sevinç kalmamış, kötü devranda doğru yol kalmamış, gerçekleşmemiş kıyamet alameti kalmamış, gökyüzünde bir kutlu saat kalmamış, saadet devrinin makamı bozulmuş bir şey kalmamış, gitmiş diyerek zaman ve sosyal hayattaki bozulmalardan yakınmaktadır.

Vefâlu dilberân gitmiş hemân cevr u cefâ kalmış
Hakîkî ‘âşıkân gitmiş mecâzî iştihâ kalmış (g. 146/1)

Şair; vefalı güzeller, hakiki âşıklar gitmiş, geriye cevr ve cefa ve mecâzî arzular kalmış demekle yine kötü gidişattan yakınmaktadır.

Nola gelse musibetler belâlar ‘âleme Şâkir
Nüfûs-ı pâklar gitmiş kamu ehl-i hevâ kalmış (g. 146/7)

Şair, âleme musibet ve belaların yağmasını, temiz ruhlu olanların gidip heves ehli kimselerin kalmasına bağlamakla yine sosyal hayat eleştirisi yapmaktadır.

Atasözü ve Deyimler

Zengin dil varlığının büyük bir bölümünü oluşturan atasözü ve deyimlere ilk edebî metinlerden bu yana sıklıkla rastlanmaktadır. Oranı şairden şaire değişiklik arz etse de klasik şiirde atasözü ve deyimleri kullanma geleneği ayrı bir öneme haizdir. Klasik şairlerin atasözü ve deyimleri yoğun olarak kullanmaya başladığı dönem XV. yüzyıldır. Bu geleneğin en büyük temsilcisi Necâtî Bey’dir. Şiire yerel söyleyişler yerleştirme sonraki yüzyıllarda da artarak devam etmiştir. Nitekim XV. ve XIX. yüzyıl arasında yaşamış birçok klasik şair, atasözü ve deyimlerden istifade etmiştir (Kaya, 2011, s. 14). Atasözleri, öğüt verici kalıplaşmış ifadelerdir. Geçmişe dair tecrübelerle dayanan atasözü ve deyimler de yine hikmetli şiirde müracaat edilen hususlardandır. Bu yönüyle Ayıntâblı Şâkir Divanı’nda da birçok deyim ve atasözüne rastlanmaktadır.

Ney-âsâ nâleler kıl sükker-i sitândan şeker-rîz ol
İçemez şîr-i mâder kılmasa sıbyân figân peydâ (g. 15/3)

Burada bugün hâlâ yaygın olarak kullanılan “ağlamayan çocuğa meme yok” atasözü kullanılmıştır.

Nasîbin şîr-i mâderdir olurmuş tıfl-ı giryeyle
Der ahvâlîmi dil göz ağlar olmaz şefkate bâ‘is (g. 56/6)

Şair ağlayan çocuğun nasibi anne sütü olurmuş, (bu sebeple) dil ahvalimi söyler, göz ağlar (yine de) şefkate sebep olmaz demekle yine yukarıdaki gibi “ağlamayan çocuğa meme yok” atasözünü kullanmıştır.

Ben mezra‘-ı cândan biçirim kendim ekip gam
Meşhûr bu kim ekdiğini eller biçer oldu (g. 290/3)

Burada da herkes ekdiğini biçer atasözüne benzeyen ancak farklı bir mana ihtiva eden “ekdiğini eller biçer” atasözü kullanılmıştır. Beytin bütününe bakıldığında şairin herkes ekdiğini biçer manasıyla kullanmış olduğu görülecektir.

Yolunda cân veren ‘uşşâkını dûr etme hatırdan

Ki derler zikr-i mevtâ etmek olur rahmete bâ‘is (g. 57/3)

Şair, kendisini aşk yolunda can veren bir âşığa teşbih ederken sevgilisinden kendisinden uzaklaşmamasını dilemektedir. Bunu söylerken de “ölüyü anmak sevaptır” atasözünü kullanmaktadır.

Budur darb-ı mesel kelb-i ‘akûra bâl yâl olmaz

Sana da‘vâ-yı ‘aşk etmek bana bühtân yâ Mahmûd (k. 3/10)

Darb-ı mesel budur ki kudurmuş köpeğe bal yiyecek olmaz. Ey Mahmud, senin için aşk davası gütmek bana iftiradır. Burada “kudurmuş köpeğe bal yiyecek olmaz” atasözünü kullanılmıştır.

Bu lülü-yi sirişk olmaz hep ey merdüm-i dîde

Zihî dildâre sarf et cevherin kadrin bilir sarrâf (g. 176/3)

Şair ey göz bebeği, bu gözyaşı incisi hep olmaz, ne iyi onu sevgiliye sarf et zira cevherin kıymetini ancak sarrafı bilir demekle “cevheri sarrafı bilir” atasözünü kullanmıştır.

El uzattım zülfüne zincîr takdım yenime

Kendi eliyle etdigün âdem bulurmuş lâ-muhâl (g. 217/2)

Şair, saçlarına el uzattım kollarıma zincir taktım, insanın kendi eliyle ettiğini mutlaka bulur demekle “kendi eden kendi bulur” atasözünü kullanmıştır.

Mesel derler ki bir deste gül ile gönül alınır

Meded tut destim al gönlüm gönül şehri virân ey gül (tr. 12/19)

Meselesi vardır, derler ki bir deste gül ile gönül alınır. Ey gül, sen de medet eyle elimi tutup viran olmuş olan gönül şehrimi al demekle “bir deste gül ile gönül alınır” atasözünü kullanmıştır.

Bir kılı kırk yarsa ‘âkıl yine hayrânın senin

Hâl u hattın vasfın edemez beyim kıyl u kâl (g. 218/3)

Şair, akıl kılı kırk yarsa da yine senin hayranındır. Beyim, ben ve ayva tüylerinin övgüsünü yapmaya söz yetmez demekle “kılı kırk yarmak” deyimini kullanmıştır.

Gûşuna mengûşe eyle pîr-i ‘aşkın pendini

Özge pendî gûşuna alsan olursun gûş-mâl (g. 218/5)

Burada şair, aşk pirinin nasihatini kulağına küpe eyle, başka nasihati kulağına alırsan kulağı bükülen, ikaz edilen olursun demekle hem “kulağına küpe yapmak” hem de “kulak bükme” deyimlerini kullanmıştır.

Hoş âmedler kılar ‘âşıklar istikbâle gelmişler

Sürerler rûy din-i makdemine dilberân ey gül (k. 18/2)

Şair, sevgililer dinin gelişine yüz sürerler demekle bir isteğin yerine getirilmesi için birisine çok yalvarmaktan kinaye olan “yüz sürmek” deyimini kullanmıştır.

Varıb her bir gülâbın çehresine dökme gülâbın

Bu hâkime ver âb-ı rûyü bekle âsitân ey gül (k. 18/27)

Ey gül, bu toprağıma yüzşuyu verip eşikte bekle, her bir gül suyunun yüzüne varıp gül suyu dökme. Şair, gülün toprağına yüzşuyu vermesini istediğı beyitte, kıymeti yüce olanın hürmetine manasına gelen “yüzşuyu” deyimini kullanmıştır.

Ey nâme yüz sür var ravza-i şeyhi kıl ziyâret

‘Arz et niyâzım kal onda nice ezmân çendi (tr. 10/19)

Şair, ey mektup şeyhin bahçesini ziyaret edip (dergâhına) yüz sür, orada bir zaman kalıp niyazımı arz et derken “yüz sürmek” deyimini kullanmıştır.

Âyine-i sâf idi gönül pür keder oldu

Bilmem ne nefes uğradı ne bed nazar oldu (g. 289/1)

Halk arasındaki yaygın inanışlardan olan göz değmesiyle ilgili birçok deyim teşekkül etmiştir. Burada da bu deyimlerden hem “nazar değmek” hem de “kötü nefese uğramak” deyimleri kullanılmıştır.

Budur ol şûrîde deryâ katresi sâfi değil

Âb-ı hayvânından el yur pâk-i damân isteyen (g. 235/4)

Burada da şair “âb-ı hayvânından el yur” demekle bir işten ilgi ve alakasını kesmek manasındaki “el yıkamak” deyimini kullanmıştır.

Kara bahtınla Şâkir şâkir ol sen kal bu sevdâda

Küşâde tâli‘iyle rûy-ı bahtı onun ağ olsun (g. 241/5)

Yine burada da hatasız, suçsuz manasına gelen “yüzü ak olmak” deyimini ve kaderi kötü olan, şans yaver gitmeyen manasına gelen “kara bahtlı” deyimleri kullanılmıştır.

Girîbân çâk-ı ‘uşşâkın tutupdur dâmanın cânâ

Rakîbi katl edip ahabbın al düşmânın ağzından (g. 242/2)

Burada da dedikodusu yapılmak manasına gelen “ağzına/diline düşmek” deyiminin zıddı olarak “ağzından almak” deyimini kullanılmıştır.

Halk İnanışları

Halkın muhayyilesinde asırlar boyunca var olan, genellikle kökeni mitik ritlere dayanan inanışlar hem halkın yaşayışında pratik bilgiler olarak hem de sanat eserlerinde geniş yer tutmuştur. Halkın geçmiş tecrübelerine dayanan uygulama ve inanışlar da yine hikmetli sayılmıştır.

Sakin kim bakma ‘uşşâk-ı şikeste-dillere cânâ

Bu virânlarda şâyed olur o genc-i nihân peydâ (g. 11/3)

Halk inanışlarına göre virane olan yerlerde hazineler gömülüdür. Burada da şair, viranelerde gizli olan hazinelerin açığa çıktığını söylemekle bu inanışa telmihte bulunmaktadır.

Nakkâş san‘atından nakış al nakşını bozma

Ki cevheri gencînesin aç mâre dolaşma (g. 265/3)

Yine bu inanışla ilintili olduğu düşünülen bir diğer inanış da yılan yahut ejderhaların hazine koruyuculuğudur.

Yâ Resûlallah kıldım nâmını ser-tâc-ı nazm

Şâkir'im kıldım tefe'ül olmadı fâlîm galat (g. 161/5)

Kutsal kitap, risale ya da ünlü bir yazar yahut şairin kitabından fal bakma geleneği olan tefe'ül da klasik şairin yoğun olarak müracaat ettiği halk inanışlarındanır.

Ki bilmezdim ham eden kaddimi kankı elif kaddir

Tefe'ül eyledim mushaf yüzün bir kaşı yay geldi (g. 292/4)

Yine burada da sevgilinin Mushaf'a teşbih edilen yüzünden tefe'ül bakan âşığın, bükülen boyunu falında yay çıkmış olmasına bağlaması bu yöndeki inanışların yaygınlığına işaret etmektedir.

Ey şeref burcunda mâhım çıkdı âhım göklere

Ben sezâ görmem sana bu zulmü eşrâf etmedi (g. 282/4)

Eskiler her insanın bir yıldızı olduğuna, nasıl ki her yıldız kendi şeref burcundayken güçleniyorsa insanların yıldızlarının da ait oldukları burca girince güçlenerek ait olduğu kimseyi güçlendirdiğine inanıyordu (Şentürk, 2017, s. 307). Şair şeref burcundaki aya teşbih ettiği sevgilisinin ettiği cevr ve cefaların, sevgilisi mukabilinde büyük olduğunu söyleyerek bu yöndeki inanışa gönderme yapmaktadır.

Yıldızım burc-ı belâdan 'azm-ı etrâf etmedi

Bir sa'âdet matla'ın ihsân-ı irdâf etmedi (g. 282/1)

Yine burada da yukarıdaki beyitte olduğu gibi yıldızlarla insan talihi arasındaki bağa gönderme yapılmaktadır.

Hümâlar râhına servî-veş ey Şâkir var ol kâ'im

Muradın mürgi başına konar vallahi billahi (g. 284/5)

Hüma; Farsçada devlet kuşu, saadet ve kutluluk manalarına gelmektedir. İnanışa göre eskiden bir hükümdar ölünce halk bir meydanda toplanır, hüma kuşunun gölgesi kimin başına düşerse ya da bu talih kuşu kimin başına konarsa o kişi hükümdar seçilmiş (Batislam, 2002, s. 187). Bu çok bilindik bir masal motifidir. Burada da şair hem Hüma hem de muradın kuşu sözleriyle bu kadim inanışa gönderme yapmaktadır.

Âkdı sade-i sîneme Şâkir bu sirişkim

Bârân-ı nisân gibi dürr-i güher oldu (g. 286/5)

İnanışa göre nisan yağmuru denizde istiridyeye düşse inci, karada yılanın ağzına düşse zehir olurmuş. Böylece bereketle bir anılan nisan yağmurunun tek bir damlası dahi zayi olmazmış. Şair de nisan yağmuru inci ve mücevher oldu demekle bu inanışa gönderme yapmaktadır.

Âyine-i sâf idi gönül pür keder oldu

Bilmem ne nefes uğradı ne bed nazar oldu (g. 289/1)

Burada şair, saf olan gönül aynasının kederle dolmasını nefese, nazara bağlamakla halk arasındaki yaygın bir diğer inanış olan göz değmesine gönderme yapmaktadır.

Sonuç

XIX yüzyıl şairlerinden olan Ayıntâblı Şâkir, klasik şiirin son döneminde yetişmiş olan diğer birçok şair gibi şiirlerini sanattan ziyade fikrî zemine oturtmuştur. Yazdığı methiyelerde kişinin sahip olması gereken erdemleri anlatırken, özellikle Kerbela hadisesi için yazdığı içli

manzumelerinde kişiyi dinden dahi çıkarabilecek kadar kötü hasletleri de uzun uzun sıralamaktan geri durmamıştır. Divan boyunca adeta bir iyi ve kötü tablosu çizen şairin Divan'ı griye yer bırakmayacak kadar keskin renklerle boyanmıştır.

Bu bağlamıyla Şâkir Divanı'nda hikemî tarzda yazılmış birçok manzume yer almaktadır. Anlatım genel itibariyle kısa ve öz, sayılabilecek niteliktedir. Şair; anlatımı akıcı ve anlaşılır kılmak gayesiyle yer yer atasözlerine, deyimlere, halk inanışları gibi mahallî söyleyişlere de yer vermiştir. Üslubundaki bu sade ve açıklık yaşadığı çağ ve coğrafyayla ilişkili olsa gerektir. Nitekim tasavvufi terminolojiyi yoğun olarak kullanmış olduğu kasidelerinde dahi anlatım sade ve yalındır. Bunun yanı sıra anlatımın açık ve anlaşılır olması, maksadının muhatabını uyurup eğitmek olduğu hikemî üslubun da genel bir özelliğidir.

Çalışma alanının darlığı sebebiyle divandaki bütün hikemî unsurlar işlenememiştir. Hikemî ekolün belli başlı konularından seçilmiş olan başlıklara birkaç beyit örnek verilerek aydınlatılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak Ayıntâblı Şâkir'in Nâbî tarzı redifler seçerek anlatmak istediklerini onun çizmiş olduğu tablolara benzer tablolarla ifade ettiği ve manzumelerindeki hikmetli söyleyişlerle Nâbî ekolü takipçilerinden olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Açar, Z. (2023). *Ayıntâblı Muhammed Şâkir enîsü'l -uşşâk (İnceleme-Nesre Çeviri-Dizin)*. Gaziantep: Gazikültür Yayınları.
- Batıslam, D. (2002). Divan şiirinin mitolojik kuşları: Hümâ, Anka ve Simurg. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 7, 185-208.
- Cebecioglu, E. (2014). *Tasavvuf terimleri ve deyimleri sözlüğü*, Ankara: Otto Yayınları.
- Kahramanoğlu, K. (2015). *Modernliğin gölgesinde Divan Şiiri*, Konya: Palet Yayınları.
- Kara, M. (1998). Hikmet-Tasavvuf, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.17, 518-519.
- Kaya, A. B. (2011). Atasözleri ve deyimlerin Dîvân şiirinde kullanımı ile dîvânların bu söz varlıklarımız bakımından önemi, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İstanbul. S. 6, 11-54.
- Kutluer, İ. (1998). Hikmet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 17, 503-511.
- Kutluer, İ. (2000). İlim. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 22, 109-114.
- Mengi, M. (1991). *Divan şiirinde hikemî tarzın büyük temsilcisi Nâbî*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Mengi, M. (2010). *Eski Türk edebiyatı tarihi edebiyat tarihi-metinler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Nâbî. (2019). *Hayriyye*. (Kaplan, M. haz.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Nâbî. (2020). *Nâbî Dîvânı I-II*. (Bilkan, A. F. haz.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ögel, B. (2010). *Türk mitolojisi (Kaynakları ve açıklamaları ile destanlar) I-II*, Ankara: TTK. Basımevi.
- Pala, İ. (2002). Kün. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 26, 552-553.
- Şentürk, A. A. (2017), *Osmanlı şiiri kılavuzu II*. İstanbul: Osedam.
- Uludağ, S. (1994). Devir. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, 231-232.
- Zavotçu, G. (2006). *Divan edebiyatı kişiler -kişilikler sözlüğü*. Ankara: Aydın Kitabevi.